

gyar (sőt „alföldi”) klasszicista stílusban épült városháza meggyőzően mutatja ennek a rétegnek értelmét és városteremtő akaratát. A nagy középületek közt a város szívében, s kúnt az Alsóvárosban a fenséges ferences templom körül, lényegében egyforma polgárházak voltak; a centrumban persze nagyobbak — olykor egyemeletesek is — és külsőre inkább adóak, de ugyanolyan funkcionális felfogásban épülők, s gyakran ugyanúgy vályogból, hisz épp ezért dült annyi össze belőlük a város szívében is a víztől. Az újjáépülő Szegeden markánsan elválik a belváros a kültől, a hivatalnoki-nagykereskedői-vállalkozói centrum a paraszti-kisiparosi perifériától. Odabent a Ringstrasse álbarokk-álrenezansz eklekticizmusa uralkodik, kúnn a helybeli házakból több-kevesebb mérnöki értelemmel absztrahált típusúterv. „Szeged szebb lesz, mint valaha”, hirdeti fennhéjázóan Vágó Pál híres képén az árvíznézésre kaplplengető urak koszorújában udvari díszcsónakon érkező király; ám a részrehajlhatatlan fényképek alapján lehetetlen nem sajnálni a régi városháza egyszerű, tiszta vonalait, gyönyörű falait s tornyát, amit bizony nem az árvíz, hanem a nagy szépítő (és bécsító) akarat pusztított és barokkosított el, immár jóvátételtenül. S innen nézve egyszerűben megértjük a Fogadalmi templom álrománikáját is: a pöffeszkedő „szentistváni” neobarokk folytatta itt jogutódként a (szelídebb) ferencjósksátat. De bár a magyar klasszicista várost el is pusztította — *viribus unitis* — árvíz s újjáépítés, tisztán városrendezési szempontból — ezt is szépen mutatják a fényképek — nem volt érdemek nélkül való. Szegedből — mármint belső részéből — az Alföld legmodernebb, „legeurópaibb” városa lett. E tekintetben — kellően s ismételtelen hangsúlyozza Tóth — mindenekelőtt Lechner Lajost és kiváló mérnökgárdáját illeti elismerés; annál is inkább, mert az ő munkájukat a nyakukra — és Szeged nyakára — ültetett kormánybiztos, Tisza Lajos többnyire csak gátolta vagy — legjobb esetben — szabadjára hagyta. Valahogy ez a Tisza Lajos képviselte Szegeden leginkább a kontinuitást: hamisítatlan kendeakanuti hozzánemértéssel s még nagyobb göggel terpeszkedett el királyi biztosként az alája rendelt város felett. De a város lebirta őt is, őket is, akár az árt. Az utolsó (vajon mikor készült?) fényképek szép vízlátta házai után a könyv hirtelen a jelenre vált, s az 1970-es nagyvíz alatti helytállásra emlékezve összegezi a város és a Tisza évszázados, szétválaszthatatlan összefonódását.

A könyv minősége a Szegedi Nyomda, az ízléses borító Dobó Katalin érdeme. A szedőszekevény ördöge persze teljesen soha nem nyughatik: egy-két számadatba itt is nagyságrendi hiba csúszott be, ami ugyan a szöveg értelméből magától korrigálódik, de egy újabb kiadásban érdemes lesz figyelni rá. (*Szeged megyei városi Tanács V. B. művelődésügyi osztálya, 1978.*)

VEKERDI LÁSZLÓ

Gazdátlan hajók

A Szegeden élő fiatal költők antológiája hiányt fogalmaz már a címével is: *Gazdátlan hajók*. A válogató és szerkesztő *Szigeti Lajos* meghatározónak tarthatta ezt a hiányt, sugallni akarhatott valamit ezzel az elhagyatottsággal. Talán a hat költő magára maradását, kapitányra vágyását, vagy éppen e kifosztottságban is egymáshoz tartozását — a címválasztás mélyebb oka rejtte marad. Pedig nyomatéka van, hogy mi kerül a kötet élére — különösen, hogy nem verscímről, vagy egyetlen egy sor, kifejezés kiemeléséről van szó. Ez azonban nem annyira a bele-, mint inkább a félremagyarázásra adhat okot. Mert a Csillagtör, kökereszt, Belányi György versének mottója Adyt idézi, a „Röpülj hajóm” parancsát, a magabiztatás és öntudat igéjét. Így nézve, a költészetre vonatkoztatva a gazdátlan hajó képe maga a képte-

lenség, maga a tartalmatlanság. Úgy is lehetne persze értelmezni a képet, hogy *Petri Csathó Ferenc, Baka István, Téglásy Imre, Géczy János, Zalán Tibor és Belányi György* közül ki-ki ura a maga hajójának, de a hat hajó egyetlen egy gazdája hiányzik. A főkapitány, mely tisztségben *Ilia Mihály* mutatkozott, s amely poszton a fiatalok talán ma is látják, és e tiszteletbeli címet illik Iliának elfogadnia, kivált miután előbeszédet írt az antológiába. Gazda még — gazda volt s gazda maradt, ha személytelen is, maga a Tiszatáj, ahol — stilszerűen szólva — a hajósok s hajók először csaptak hullámokat.

Úgy tetszik azonban, mélyebbről fakad a közös hiányérzet, semminthogy a kitűnő szerkesztőre s lapra hivatkozva túl lehetne lépni rajta. Nem a patrónus és nem az orgánus dolga e hat költő közérzetének változása. E haté, de velük szinte valahány pályakezdő, éljenek bár Pécsen, Debrecenben vagy Budapesten. Baka, Téglásy, Zalán és a többiek elhagyatottságérzete, tehetetlenségtudata, céltalan indulata nem úgy jelentésszerű és érdekes, hogy a vidékiség, a fővárostól távol élés, valamiféle száműzetéskényszer fakasztja. Nem jellegzetesen Szeged ingerli a dühöt, az elkeseredést, de a „befelé forog forradalmam” másutt, másoknál is föltűnő, mi több: lassan egész költészetünkben eluralkodó panasza. A magány, a hiábavalóság kínját csak az kötheti szorosán a Tisza menti város szellemi életéhez, aki provinciát kiált, mihelyt fölös erőkről, „vakmerő óvatosságról”, befelé égésről, megcsappantott lehetőségekről hall. Pedig ha a vidékiségnek ezek a tünetei, újabb költészetünk szerint provincia akkor maga Magyarország. Úgy vállalni a várost, hogy meg is tagadni, úgy nézni rá, hogy közben az egész országot látni — így érdekes és jelentésszerű e hat költő magatartása. Táplálhat bár Szeged dühöt, gúnyt, undort, mert: „írásstudó e várost élve meg nem váltja”, ahogy egyikük fogalmaz — a mondanivaló szegényítése volna azonban egyértelműen helyhez kötni e kifakadás okát. Nem csupán amiatt, mert a megváltás általában is nehéz, hanem mert a Gazdátlan hajók legtöbb versében a Megváltó dermedt unalmuként, tehetetlenként szerepel (Zalán Tibor), vagy a sötétség képzetét hívja elő, a „hülye vizeknek” prédikálást (Baka István), a „se Isten / se Próféta / nincsen // csak tolvajok vannak / és cinkosok várnak” nyomasztó tényét (Téglásy Imre), a „Heródes-díszek fénylenek!” kínos fölismerését (Géczy János), a jelen idő jelzőjeként a ringyót idézi föl (Belányi György), s a legidősebb, úgy érteve: leghiggadtabb költő tárgyilagosságából is csupán a „megtörténik majd minden nélkülüm” esélytelenségére futja, illetve egyetlen esélyére: az öngyilkosságra (Petri Csathó Ferenc).

Nem az életörömmel, harsogó derűjükkal, világmozdító elszántságukkal, magabiztos célállásukkal tüntetnek tehát a Szegeden élő fiatalok. Nem ezekkel — ők sem. Vergődés, tehetetlenség, gúzsbakötöttség, fogcsikorgatás, gyávaság, önálló szegény, nyüzgés, vinnyogás, ínséges várakozás, bőgve röhögés, tarkón ütöttség, vonszolódás — önjellemzésüknek, helyzetértelmezésüknek ezek a leggyakrabban használt szavai. Csupa elvont fogalom; ezzel az elvontsággal is tartósnak festve a dermedt állapotot, időtlenné tágítva a cselekvés, a tett hiányát. Mitikussá nő a tehetetlenség, a bénaság-bénultság a legtöbbször a divatos hómotívummal érzékítődik meg, ha nem éppen szimbolikus alakot, már-már mítoszi méretűt rajzol a költő. Amikor Téglásy versében a Nincsen figyel, vagy amikor Zalán a Sátánt, Belányi pedig a Fekete Asszonyt, hívja életre — ennek a mítoszieremtésnek a kezdeti jelei mutatkoznak. Csak így, ha babonákkal bővül a vers, ha titkokat, rejtelmeket emleget — mert nincs világos magyarázata rá, elégséges érve sem, miért játszik — mint Belányi írja — ringyót az Idő, miért nincs ideje — Géczy Jánossal szólva — „semminő hősöknek”. Tartós helyzetet rögzítenek a negatív ítéletek, kimerevítik a rossz kedély pillanatát. Már okát sem kutatva e csömörnek, a személyes sors bizonyító erejével sem nyomatékosítva a reménytelenséget. Találós Zalán Tibor személytelen helyzetjelentése: „Rászzenesedik erre, ágra, / valami zengő titok, rontás, / valami reménytelen, csontörlió bánat.” Ha a Gazdátlan hajó szerzőit féltetni kell valamitől: nehogy, miként az erre, az ágra a bánat, a rontás, úgy kövesedjék rájuk a nyomott hangulat, az örömtelenség.

Nemcsak a motívumok, témakörök ismétléséhez vezethet, de a hang monotóniájához is a rossz közérzet kimerevítése, kinagyítása. A folytonos szenvedés humoros

hatást kelthet, különösen, ha okait homály borítja. Éppoly humoros lehet, ha a bánat kövül rá az arcra, mintha az öröm. A Gazdátlan hajók költői közül leginkább Baka István van tudatában ennek. Versei nemcsak következetes képi logikájukkal, tárgy és eszme egymásba játszásával, költői immanenciájukkal emelkednek ki az antológia darabjai közül, hanem hangjuk változatosságával, sokszínűségével is. Jó szerint egyedül ő képviseli az ironiát, a humort, az ő verseiben csillan föl a szellemességnek az a fajtája, amelyik képes mosoly tárgyává tenni magát a dühöt, tehetlenségérzést is. Játékos ötletei, nyelvi fordulatai is a monoton dohogás ellen vannak. Szép lelemény az 1848-as induló parafrázisa, a csatára buzdítás mai formája: „trombita harsan — réztücsök, / közeledik a gyászmenet”. Hogy ilyen nézetből is belátható és láttatható a történelmi szélcsend tája és ideje — ezt a felismerést egyedül Baka István — s kis részben még Petri Csathó Ferenc — képes költőileg kamatoztatni.

Mások a keserőségeken, kisszerűségeken való fölüllemelkedésnek azt a formáját választják, amely a hagyományos költőszerep föltételezett velejárója: a művészi lét szülte különbözős, a Babits is megénekelte kiválás deklarálásáig jut el Géczy János és Zalán Tibor is. Őket nem érintette meg az a szkepszis, mely Petri Csathónak az alkotás értelméről szóló verseit átjárja. A „fényesedek kevés fényesekhez” erős öntudata az övék, a Juhász Gyula-i sorsot sajátjukknt fogadják el s élik át, a „NEM ÁLLOK SEMLEGES ZÁSZLÓK SZELEBE” negatívumoktól eloldó, de kifejtetlenül hagyott programját fogalmazzák. A másnak, különbnek lenni szándékát folyton ki nyilvánítják, a megvalósítás módjainak és — a költői öntudaton túli — esélyeinek számbavétele nélkül. Céljuk mintha társadalmon, történelmen fölül lebegne, talán ezért sem kapaszkodnak egy-egy példába, lett légyen az történelmi időe vagy személysége. Képzeletükben Európa mint temető jelenik meg, nem mint megvívható csaták színhelye.

Harmadik változat, amelyet a mítosz humanizálásának is nevezhetnénk, s amely a helyzettisztázást, eligazodást-eligazítást szolgálja, nem pedig a rosszkedv mértéktelen túlzását, mint a Sátán vagy a Fekete Asszony föltűnése. Téglásy Imre Télemakhosz maszkja mögé bújva a várakozásra kényszerítettségről, önállótlanyságról, vergődésről beszél — a módszer, a mítoszi segédlet szerencsés lehet, még ha kissé monoton beszéd is a Téglásy, híján a szellem villódzásainak. Mintha maszk és vise-lője túlon túl egygé vált volna.

E költői magatartással és szemlélettel összefüggő módszerek változatossága nagyon lényeges az uralkodó versalkotó módszer veszélyeinek elkerülése miatt is. Mert a kitüntetett szerepű képi, metaforikus fogalmazás az ismétlés, utánzás veszélyeivel fenyegeti az antológia legfiatalabb költőit. Pontosan arról van szó, amiről Ilija Mihály beszél: Baka István, tán szándéka ellenére is, „erős vonzást gyakorol rájuk, sőt óhatatlanul hatást is”. Kimutatható volna Bari Károly vonzása is, főként pedig Utassy Józsefé. Amikor Téglásy ujjai népének vonulásáról, Géczy a női testen gyertyaként égő ujjakról, Belányi is ujjai hódító csapatáról ír, Utassy szép képét idézik emlékezetünkbe, a szerető teste füvére kicsapott tíz ujj legelésének képét. A hold metaforája és a folyók mint combok hasonlata is többeknél szerepel — a képi frissülés, megújulás, az önálló képvilág megteremtésének szükségességére irányítják az olvasó figyelmét. A szigorú képi logikában, szerkesztésben Baka István a példa, ahogy az egyszerűségben Petri Csathó Ferenc. Mert különben sok a képzavar, a nyelvi erőlködés, a verbalizmus, sok a közvetlen tanulságkibeszélés, a didaktikus célzat. Megállásra kényszerít az „ellátott a mai korba” semmitmondása, a „rámsüt a nap / szerveim úsznak”, a „kiábrázolt kép” nyelvi s képi fegyelmetlensége, a „mintha földedet / ... / madarak délnek húzása / borítná látatlan-kaskával, kosárral” túlbonyolítása, a kitért karral kuporgás képtelen képe, a „Rázkódik csontomban a kín. Fájt, de fölállok” túlzásából fakadó önkéntelen humora, az „egyenszakállú robot” szerencsétlen összevonása, a fölsírás és könnyhullatás azonosítása.

A Gazdátlan hajók végül is olyan költőket vonultat föl, akik kötetre érettek, s akiket nem csupán képalkotó módszerük, versépítkezésük rokonít egymással, de

szemléletük is. Hasonlóképpen gondolkodnak a költő és költészet szerepéről, és bajkibeszélő indulatuk sem sokban tér el egymástól. Több a közös vonásuk, mint az eltérő — lehet, ezért is panaszozzák föl — visszatérve a kötetcímhez — a gazda hiányát. Azonos a szándékuk, Adyval mondvá, hogy a szürkekék hegedőse egyikük sem akar lenni. Ám hogy a Holnap hőse lesz-e bármelyikük is, miután maga vált hajója gazdájává s kapitányává — a közös indulás-szereplés után kinek-kinek külön útja dönti el. Jó szelet nekik, biztos tájékozási pontokat! (*Magyar Írók Szövetsége Dél-magyarországi Csoportja, 1979.*)

MÁRKUS BÉLA

Garzó Imre: Életem és abból merített gondolatok

Emlékiratok és önéletrajzok reneszánszát éljük. Egyre többen értenek egyet Illyés Gyulával: valamely történelmi korszakról szóló regény helyett (különösen akkor, ha gyenge) adják elénk inkább az adott időszakra vonatkozó dokumentumokat, tényeket, adatokat. A memoárban, az önéletrajzban persze már az emlékiratírón, az önéletrajzíron átszűrve jelennek meg a valóságos események. (De a fikcióval szemben mégis tényekről van szó.) Ha igazi író a szerző, munkája művészi tartalommal gazdagodik. Ám számtalan olyan mű is íródik, ami — jóllehet nincs híján írói erényeknek — elsősorban tények, adatok, események rögzítésére szolgál. Az emlékiratban az információ fontosabb az ábrázolásánál. Ez utóbbi típusba tartozik Garzó Imre műve is, mely most — mintegy a homályból — előkerült. Garzó ugyan legérdekesebb élményeit, olaszországi katonáskodásának történetét *Emlékezés florenczi napjaimra* címmel megírta és Arany János Koszorújában közölte 1865-ben. A hódmezővásárhelyi Bethlen Gábor Gimnázium könyvtárában őrzött kéziratból pedig 1974-ben részletet közölt a Tiszatáj. Ilyenféleképpen Garzó nem volt teljesen ismeretlen a mostani kötet megjelenéséig sem. Az *Életem és abból merített gondolatok* azonban így is sok újdonsággal és tanulsággal szolgál a mai magyar olvasó számára.

Lassú sodrású, lassan hömpölygő könyv a Garzó Imréé. A múlt századi, romantikus stílus, az előadás komótosága is ezt a benyomásunkat erősíti. Életrajzot is ír Garzó, de egyúttal az élet, saját életének jellegét és minőségét is vizsgálja. Az életrajzi kronológiát szabályosság jellemzi, szép rendben megtudjuk például, hogy szerzőnk Görgeyt mikor látta először, másodsor, harmadszor. Visszaemlékezéseit (az 1827-ben született) Garzó 1896-ban, illetve az 1900-as évek elején írta, az eseményekben gazdag ifjúkor is az idős, nagy tapasztalatú ember szemszögéből jelenítődik meg.

Garzó politikai-társadalmi-filozófiai felfogásához *Varsányi Péter István* bevezető tanulmánya ad eligazítást. „Garzó Imre a liberalizmus azon követőihez tartozott, akik még a reformkorban gyűjthették eszmei-politikai élményeiket, s akiknek formálódó meggyőződését a szabadságharc acélozta meg” — írja Varsányi. „Liberális értelmiségi” Garzó, műveltségének, eszmerendszerének gyökereit kiválóan érzékelteti az a fejezet, melynek a sajtó alá rendezők a „*Studium et ingenium*” címet adták. A kecskeméti református gimnázium után a pesti egyetem mérnöki tanfolyamán folytatódott a főkészülés az „eszményi életre, amelyről azonban csak annyit képzelünk el, hogy ez nem lesz hasonló a körülöttünk folyamatosan levőhöz...” Garzó Shakespeare műveit olvassa német fordításban, meg Szalay László könyvét, a *Státusférjak és szónokok*at. Kecskeméten találkozik Jókaival és Petőfivel. Jellemző, hogy az akkor joghallgató Jókai kiválóságát viszonylag hosszan méltatja, a Kecskeméten vándorszínészként megforduló Petőfiről — azon túl, hogy a „költészet geniusa, egyező kedv és elhatározás úttörésre a jövőbe, egyező tervek, vágyak és remények”